

הגעלה קודם שנעשה 'נותר' [וכעין שמצינו שנ"ט בר נ"ט ההתירא – מותר, שאין חל שם איסור על טעם קלוש]. ובחטאת בלבד גזרת הכתוב היא שחל האיסור אף על טעם קלוש (ע' רעק"א להלן צה בהרחבת הענין, ובחודשי הנצי"ב שם).

ובחזון איש (קמא לו, ב י) באר כוונת הרמב"ם שמצות שבירה אין בשאר קדשים כבחטאת, ואולם אסור להשתמש בכלי כיון שבלוע בו איסור. ונפקא מינה שאם אינו בא להשתמש בו אינו מצווה לשוברו, שלא כחטאת שצריך בכל אופן לשוברו, ובקודש.

וכן יש נפקותות אחרות מדאורייתא; בשאר קדשים מותר להשתמש בכלי זה למינו, כי מן התורה מין במינו בטל ברוב. וכן לבשל בו אחר מעת-לעת מותר, שהרי זה נותן טעם לפגם ומותר מן התורה.

דף צד

'אמר אביי: מטלית פחותה משלש איכא בינייהו, מאן דאמר ראוי הא נמי ראוי, דאי בעי חשיב עליה, מאן דאמר דבר המקבל טומאה הא מיהא לאו בת קבולי טומאה היא' – משמע שמטלית הפחותה משלש אצבעות על שלש אצבעות מקבלת טומאה אם ייחדה וחישב עליה לשימוש, כגון לתקן חלוקן בה. ואמנם כן היא שיטת התוס' (סוכה טז. ד"ה דלא; נדה ס: ד"ה במטלניות. וער"ש כלים כח, ח). ואולם ברמב"ם (כלים כב, כא; כג, ג. וע"ש בראב"ד) מבואר שבפחות מג' על ג' אצבעות טהור מכלום ואין מועילה בו מחשבה. ורק בפחות משלשה על שלשה טפחים מועילה מחשבתו. ואפשר שגרס כאן 'שלשה' (טפחים) ולא 'שלש' (אצבעות). כן כתב הרש"ש, וכ"כ בובח תודה. וע"ע בתוס' להלן (צה. ד"ה מעיל) שהגיהו כע"ז בכמה מקומות. ובהגהות הב"ח להלן (צה). הגיה שם 'שלשה' במקום 'שלש'. ובגליונות קה"י שם העיר: 'הגהה זו בלתי מובנת לגמרי'. ואולי הגהה זו מקומה כאן וצ"ע).

אך אפשר גם שהרמב"ם לשיטתו הולך, שלרבי יהודה אפילו בגד שמחוסר מעשה לקבלת טומאה ולא רק מחשבה – טעון כיבוס (כן דייקו האחרונים מדבריו בהלכות מעשה הקרבנות ח, ה, ודלא כשיטת רש"י ותוס' בסוגיא), וכיון שכך הלא מבואר בשבת (כג) שבגד שלם, אפילו הוא קטן מאד מקבל טומאה, א"כ אף בפחות משלש אצבעות ראוי לקבלת טומאה אם יעשהו שלם (עפ"י חודשי הגר"ח על הש"ס – קונטרס בדיני נגעים).

(ע"ב) 'זרק פשתן למים – חייב... אי הכי חיטי ושערי נמי? הנך אית להו רירי... התם קעביד לישא' – משמע שלמסקנת הסוגיא אין לחייב משום 'זורע' את הזורק פשתן או זרעי חיטים ושעורים למים בשבת, אלא שבפשתן חייב משום 'לש' מפני שהמים מתעבים מרירי הפשתן ונעשים כעין עיסה.

ואולם הרמב"ם (שבת ח, ב) פסק (וכן הוא בשלחן ערוך או"ח שלו, יא): השורה חטים ושעורים וכיוצא בהם במים – הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא. וכבר תמה במגן אברהם (שם בסקי"ב) מסוגיתנו. וכתב לחלק שהפוסקים מדברים על שרייה לזמן מרובה 'כמו חצי יום' [ולכך נקטו בלשונם 'השורה'], ואילו כאן מדובר על נתינה במים לזמן מועט, שבו אינו חייב אלא בפשתן ומשום לישא. [ונחלקו דעות האחרונים כששורם סמוך לצאת השבת באופן שיצמחו ויתנפחו לאחר השבת, או באופן ששרם במים והוציאם קודם צמיחה, שאף אם בוורע באדמה ננקוט לחייב באופן זה, כאן שהאיסור הוא רק משום הצמיחה, אם לא צמח אפשר שפטור. ע' מנחת חינוך מוסך השבת; חיי אדם יא, ב; אגלי טל מלאכת זורע; משנ"ב שם סקנ"א ובשעה"צ. ויש להעיר שבערוך השלחן כתב שנתן לדעת שישור שם כמה ימים. ולדבריו מוכח שחייב גם כשלא צמח בשבת].

וכיוצא בזה כתב הרדב"ז (בתשובותיו ח"ה א'תריא), אלא שהוסיף טעם בכך שחייב משום זורע, שאע"פ שהזרעים לא יצמחו במים כל שאין שם עפר – היות ועל ידי השרייה הם נעשים נוחים לזריעה שעי"כ יצמחו במהרה, לכן שרייה זו תולדת מלאכת 'זורע'. 'ומסתברא לי שאם שרה אותם במים ונתכוין לתקן אותם לטחינה – דחייב משום 'טוחן', שזה ממלאכת הטחינה היא'.

[ומובן לפי טעמו זה, שאף על פי שהכלי ששורה בו אינו נקוב, ואין לזרעים כל יניקה מהקרקע – חייב משום זורע, כי חיובו אינו משום ההצמחה העכשווית, אלא מפני הכנת הזריעה שבמעשה זה, הלכך אין שום חילוק אם הוא כלי נקוב אם אינו נקוב.

ולענין שביעית, אין איסור בשריית זרעים במים, וכמו שכתב הרמב"ם. אך יש לומר שזה רק מפני שבשיעית אין איסור בהכנת הזרע לזריעה, שהרי זו אינה עבודת הקרקע, אבל זריעת גידולי מים שנתחדשה בעת האחרונה, שהיא זריעה המצמחת פירות גמורים ואינה בגדר הכנה לזריעה – יש מקום לדון שאפילו בשיעית אסור, שאין זה שייך לנידון שלפנינו בשריית זרעים, שזו אינה אלא פעולת הכנה לזריעה (עפ"י הר צבי)].

יש מן האחרונים שתמהו על דברי המג"א. ויש להעיר שכלל דברי המגן-אברהם כבר כתב הרמב"ם עצמו בתשובה (תסד) לשואל שהקשה מסוגיתנו על מה שכתב בחיבורו. וכתב שלכך דקדק וכתב 'השורה' כי דיבר על זמן מרובה בכדי שיתפח ויצמיח, ולכן חייב משום זריעה, ואילו כאן מדובר לאלתר. וע"ע בנשמת אדם; חדושים ובאורים זכחים יג, כג.

'הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש: דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי, ברם כך אמרו: שכשון מותר כיבוס אסור' – הנה באורי המושגים: 'שכשון' היינו העברת מים להסרת הלכלוך, ללא פעולת ניקוי נוספת בדבר עצמו. (לפי פשטות הלשון המקובלת, השכשון הוא נענוע, ושכשון נעלו של רב במים היינו שנענעה בתוכם. וכ"כ בספר חדושים ובאורים יג, כג), אלא שבפוסקים אין מפורש הדבר.

'כיבוס' – פעולת ניקוי הנעשית בחפץ עם מים.
'כיסוס' – שיפשוף בחלקי הדבר זה בזה, כדרך המכבסים. ונראה שלא דוקא שיפשוף זה בזה, אלא כל שחופף היטב את מקום הליכלוך ומדיחו שיהא נקי – בכלל כיסוס הוא.

והנה משמע מדברי הרמב"ם והרי"ף ושאר פוסקים שלפי המסקנא סובר רבא שכל כיבוס אסור בעור עכ"פ מדרבנן, ואפילו ללא כיסוס, ואף בעורות הקשים. לא הותר אלא שכשון בלבד. [ובעורות רכים אפשר שאסור כיבוס ללא כיסוס אף מדאוריתא]. ומה שאמר בתחילה 'כל כיבוס דלית ליה כיסוס לא שמייה כיבוס' – חזר בו מזה למסקנא, [גם יתכן לפרש לפי המסקנא לא שמייה 'כיבוס' מדאוריתא, אבל איסור דרבנן יש].

ואמנם מדברי השלחן-ערוך (או"ח שב, ט וכ"ה בב"י) משמע שרק שיפשוף בחלקיו זה עם זה נאסר (וכן משמע מרש"י והר"ן בשבת, שבעורות הקשים מותר ללא כיסוס). אך להלכה נראה שיש להחמיר בדבר שכל כיבוס אסור בעור, גם ללא כיסוס (עפ"י באור הלכה שב, ט. וכן כתב בחדושי הנצי"ב כאן ובהעמק שאלה פרשת מצורע).

[כתב בספר שמירת שבת כהלכתה (טו, מ) שמגפי גומי וכדומה [שאין בהם בד או חוטים טבעיים שדין שרייתם ככיבוס] – מותר לשרותם במים או להזרים עליהם מים, אולם יימנע מלשפשם ביד או במטלית כשהם במים.

וכן מפות העשויות מניילון ומפלסטיק – כתב (שם ה) שמותר לשרותם אך יש להימנע מלשפשפם. והביא בשם הגרשו"א זצ"ל שאמנם אפשר שמינים אלו אינם דומים לעור, שהרי אינם בולעים כלל ודומים לכלי עץ, מ"מ אין להקל בסברא בדבר שיתכן שהוא בכלל 'ספקא דאורייתא'. וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"ה לו) חכך בדבר ולא הכריע להקל.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב עו) כתב שמסתבר להקל בדבר כי אין לדמותו לעור, ודומה יותר לכלי עצים ומתכות, והגם שהן מפות רכות, אין ניקוין מענין 'כיבוס'. וסיים: 'אבל מכל מקום כיון שלא שייך למצוא דין זה מפורש, שהוא מין חדש שדורות שלפנינו לא ראו אותם – מן הראוי להחמיר שלא לשפשף בידים בחוץ, שהוא כעין שפשוף צדו זה על זה, ורק לנקות על ידי מים בקלות יש להקל לכולי עלמא'. ובשו"ת אור לציון (להגר"ב צ"א אבא שאול זצ"ל. ח"ב כד, ו) התיר לשטוף ולשפשף מפת ניילון העשויה מקשה אחת.

ואולם אם היא ארוגה כמו בגד – כתב – יש בה משום איסור ליבון. ומשמע מדבריו שמפה ארוגה, הגם שהיא מחומרים סינטטיים, דינה כבגד לכל דבר ואפילו שרייתה אסורה. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (שם). ולכאורה הסברא הפשוטה נותנת כן, שהרי מה שאמרו שעור שונה אינו מפני גזרת הכתוב, שהרי גם בו שייך 'כיבוס' כמפורש בתורה, אלא היות וצורת נקיונו שונה משאר בגדים [וגם בו עצמו יש חילוק בין קשים לרכים] לכך שרייתו אינה כיבוס. ואם כן, מה לי בגד מבד טבעי מה לי מחומר אחר, אם דרכו לכבסו כשאר בגדים, מדוע ישתנה דינו. ואולם ב'שמירת שבת כהלכתה' כתב להקל בבגדים העשויים מחומרים סינטטיים בלבד, שמותר לשרותם במים (טו, ו), הגם שהם ארוגים כשאר בגדים.

נעלי עור מאובקות – בשו"ת אור לציון (שם כה, א) מתיר להסיר האבק מעליהם ביד ללא שינוי, אבל לא יכוין להבריכם. וכיו"ב כתב בשמירת שבת כהלכתה (טו, לו) אלא שיוהר לנגבם בקלות, ביד או במטלית, כדי שלא להבריכן. ובשו"ת שבט הלוי גם כן העלה להתיר מצד הדין, אלא שסיכום: 'על כן, סתם ניעור במה שדופק ברגליו על הקרקע – פשיטא לי דאין איסור, אלא גם קנוח בסמרטוט יבש מן האבק בודאי אין מעיקר הדין איסור, אלא דזה אין רצוני להתיר, וכבר נהגו בזה איסור מעולם'.

'הכיבוס במקום קדוש כו'. מנא הני מילי... במקום קדש. שבירת כלי חרס מניין, ת"ל וכלי חרס... מריקה ושטיפה מניין, ת"ל ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים' – כלומר, גם שבירת כלי חרס ומריקה ושטיפה בכלי נחושת – במקום קדוש הן נעשות, לפי שנאמר בהם ו' החיבור המוסיף על ענין הראשון, להקישן לכיבוס הבגד שמפורש בו במקום קדש' (עפ"י פסקי הרי"ד; כסף משנה).

'נטמא חוץ לקלעים – קורעו ונכנס ומכבסו במקום קדוש' – מה שצריכים לקורעו ואין מטהרים אותו בטבילה – נראה משום שחוששים שעל ידי מי הטבילה יתכבס קצת מן הדם והרי הכיבוס כולו צריך להיות בקודש דוקא.

ואם נטמא בתוך העזרה – נראה שייטבלנו שמה ויכבסו, אך אם ישתהה על ידי כן יותר משאילו יצא החוצה, צריך לצאת ולקורעו ולהכנס לכבסו (עפ"י שפת אמת; זבח תודה).

וכתב השפ"א שמשום חציצה במקום הדם אין לחוש, שהרי מיעוט המקפיד אינו חוצץ מדאורייתא. ועוד י"ל הלא דם הלח אינו חוצץ, כדלעיל לה. [ובתפארת ישראל' כתב שאינו טובלו בחוץ משום חציצה, שמדובר בשנתייבש הדם ולכך חוצץ, או משום שמקפיד עליו לכבסו בפנים. וצ"ב הלא מכל מקום הוי מיעוט ואינו חוצץ מדאורייתא]. ושמא לכך נקטה המשנה שנטמא בחוץ – מפני שאם נטמא בפנים יש לו תקנה בטבילה בעזרה, ודוקא בחוץ שא"א לטובלו, כמוש"כ, טעון קריעה.

וע"ע בתפארת ישראל (ב'בועז') שנתן טעמים מדוע כלי שבושל בו ונטמא לא יטבלנו בחוץ ויכניסו. ולדברי השפ"א הנ"ל י"ל

גם כאן, שכיון שצריך למרקו בפנים, אין יכול להטבילו בחוץ שעי"כ יתמרק קצת בחוץ, ולפי זה צריך להעמיד שדבוק על הכלי דבר בעין, היכול לצאת ע"י טבילה.

– לא התיירו להכניסו לעזרה פחות משלש על שלש, (כדלהלן גבי מעיל שנטמא) – יש לומר משום שחצי שיעור אסור מן התורה (חדושי הנצי"ב).

א. לכאורה נראה שלדעת הסובר ביאה במקצת לא שמה ביאה, אין בכניסה במקצת אף משום 'חצי שיעור' שאין זה מעשה 'ביאה' [ודומה קצת לעושה חצי מלאכה בשבת, כגון עקר חפץ ברה"ר ולא הניח, שכתבו המפרשים שאין זה 'חצי שיעור', שאינו חצי בכמות אלא חצי באיכות המלאכה]. אך יש לומר שזהו דוקא באדם שנכנס מקצת גופו, אבל הכניס בגד פחות מג' על ג', היות ואין הפרש בצורת מעשה הכניסה ואופיו אלא רק בכמות החומר שנכנס, והרי זה חצי שיעור בכמות.

[איננו עצם הדין שאמרו להכניס מעיל שנטמא פחות מג' על ג' טעון ביאור, כמו שהעירו אחרונים, הלא מ"מ מכניס דבר טמא, ומה לי בכך שהחלק שנכנס אינו בשיעור 'בגד' ואין בו כדי לקבל טומאה, הלא מ"מ הוא עתה טמא ומכניסו פנימה. וצ"ע: ע' חדושי הגר"ח הלוי הל' טומאת מת יח, ז; וזכר יצחק סוס"י נא; אבי עזרי מעה"ק (תליתאה) ח, כ; הר צבי לעיל לג].

ב. יתכן לפרש טעם אחר לכך שאין מכניסו פחות משלש – שכיון שצריך להיות עליו שם 'בגד' בשעת הכיבוס, וגם הכיבוס צריך להעשות בקודש, הלכך צריך שגם ה'בגד' יהיה במקום קדוש, וכשמכניסו פחות מג' אין ה'בגד' בקודש. וכשם שלענין הכנסת טומאה אנו דנים שהחלק שנכנס כאילו מנותק ואינו 'בגד' טמא, כך לענין דין כיבוס, אין 'בגד' בקודש. ורק במעיל שאין אפשרות לקרוע, נאלץ לכבס בדרך זו, ללא שהבגד כולו בקודש.

ובלא הכי י"ל בפשיטות שלא התיירו לעשות כן, שמא יכניס יותר משלש על שלש ונמצא עובר באיסור תורה.

'מעפורת' – מין בגד עליון (סודר – ערש"י), הנועד להגנה מלכלוך וכדו' (ע' שבת ט: 'מעפורת של סופרין' וע' ספרי (תצא): 'כסותך אשר תכסה בה' – פרט למעפורת שאינו מכסה בה ראשו ורובו).

*

'הדר אמר רבא... (ובע"ב) אלא אמר רבא... הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש דברים שאמרת' לפניכם טעות הם בידו...' –

פעמים רבות מאד מצינו בגמרא שרבא חזר בו מדעתו הראשונה, ואף בהוראות שהורה למעשה;

–

בברכות לו: שם לו: ('אלא אמר רבא... אלא אמר רבא...');

שבת כז. מזו. עא. צב. קב. קיא. (וע"ש ברשב"א ה.);

עירובין קד.

פסחים יב: שם מ. (פעמיים); שם מ: שם קיז: תוס' רשב"א שם סג. ד"ה וכדרבא;

יזמא נו;

סוכה מז.

ר"ה כח. ושם ע"ב;

ביצה ח:

מגילה כו: (שלש פעמים);

יבמות כ: (ואיכא דאמרי: רב אשי); לו. מא. (פעמים); עו. קיד:

כתובות ו: יא: סו. רי"ף שם ריש פרק יא.

גטין עו:

קדושין ט. לב;

תוס' ב"מ י. ד"ה איתבייה רבא; שם כז. 'אמר רבא... אלא...'. ועע"ש בע"ב וברד"ה אלא ווע"ע רש"י שם כז: ד"ה נקיטנא ד"ה אימור. וכן מהמשך גירסתו שם 'אמר רבא ראה סלע...'. (ערמב"ן שהגיה 'רבה') נראה שחזר בו רבא משיטתו דיאוש שלא מדרעתו. וכן מתפרשים דברי רבא שם מט. לפי פי' 'מקצת חכמים' המובא בריטב"א, שרבא חזר בו מהוראתו, ע"ש. וכן שם סב: לגרסת כמה מהראשונים (ערי"ף רא"ש ר"ח וריטב"א וכ"ה בכת"י מינכן);

ב"ב קכז. קנה;

מכות ח. ושם ע"ב

ע"ז נח. סה;

זבחים טו: מב. עג. וכאן שלש פעמים;

מנחות יב: צז;

וע' חולין צה-צו; (וב"מ שם עז. ע"ש); תוס' חולין מט: (ד"ה רב);

בכורות נד:

כריתות ז.

נדה סח.

וכן אמר רבא לתלמידיו (בב"ב קל): שאם יבוא לפניכם פסק דין שלו וימצאו בו פירכא – לא יקרעוהו עד שיבואו לפניו ואם לא ימצא בו טעם – יחזור בו (ואף לאחר מותו לא יקרעוהו).

עוד מצינו כמה פעמים בגמרא שרבא היה מורה הלכה למעשה, והיו שהשיבו על הוראתו ו'אכסיה', שנראה שטעה, אך לבסוף הוברר פרט מסוים באותו מעשה שלא היה גלוי מקודם לכן, והוברר שהוראתו קלעה אל האמת לאמיתה. ומובא בספרים (מי השילוח פרי צדיק ועוד), שרבא בא משבט יהודה, והיתה בו התכונה והיכולת 'להריח' הדין כפי שהוא לאמיתו, לאו דוקא לפי הכללים הנגלים לכל, ולכן פעמים שחרגה ההוראה ויצאה מן הכלל וע' בכל זה במובא בב"מ פא ובב"ב קלג. ויש להוסיף ממעשה דרבא עם אותו עני – בכתובות סז: אפשר אם כן שזוהו פשר החזרות הרבות בהוראות להלכה שמצינו ביחוד אצל רבא.

כן מצינו מספר חזרות אצל אביי (שבת צב. כתובות לג. גטין ח: ב"מ ו: יז: ב"ב קלא). וכן רב נחמן (עירובין טז: גטין כג.); רב יוסף (קדושין ט. סנהדרין סא.); ר' ירמיה (ר"ה יג.); רבה (ר"ה יג.); רב דימי (שבת סג.); זעירי (חולין נו.); רב אשי (ב"ב קנז); רב אושעיא (חולין נו.).

דף צה

'מדרבנן הוא' – וכיון שמהתורה טהור – מותר להכניסו. ואף על פי שמצינו שחכמים העמידו דבריהם, ומצוה דאוריתא אינה מתירה לעבור על איסור דרבנן, שלכך שופר של ראש השנה אין מעבירים עליו את התחום ואין מפקחין עליו את הגל (ע' ר"ה לב) – יש לחלק; כאן המצוה להכניסו חלה על הבגד המסוים שלפנינו, וכאילו ההכנסה עצמה מן המצוה, אבל שם הלא אין המצוה שייכת לשופר מסוים, ואילו היה כאן שופר אחר, לא היה צריך לפקח את הגל – על כן אין פיקוח הגל מן המצוה (עפ"י אבני נזר או"ח תקלה).

אודות העמדת איסור דרבנן במקום מצוה דאוריתא, נראה שאין כלל אחיד בדבר, שאעפ"י שבכמה מקומות העמידו דבריהם,